

Oslo Hospitals bygningshistorie: Kilder utfyller hverandre

Kirsti Gulowsen, fagansvarlig privatarkiv, Oslo byarkiv.
Kirsti.gulowsen@kul.oslo.kommune.no

Sammendrag

Oslo Hospital har vært en vesentlig institusjon og et viktig landemerke ved innfarten til Oslo siden middelalderen, først som fransiskanerkloster og etter reformasjonen som hospital, en velferdsinstitusjon for eldre og syke. Bygningshistorien er lang og uklar, og kildene er mangelfulle og til dels utydelige. Først omkring år 1700 begynner kildene å tegne et bilde av bygningshistorien. Samtidig kommer også de første visuelle kildene til Hospitalets tidlige strukturer. For å komme nærmere historien, er det nødvendig å benytte seg av alle typer kilder og sammenstille dem kritisk. En håndverksbesiktigelse fra 1701 og et prospekt fra 1699 er de eldste av disse kildene. Her leser vi en ganske usammenhengende tilstandsbeskrivelse, men parett med et overraskende detaljert prospekt fra 1699 er det mulig å gjenskape hovedtrekkene i bygningen. Et noe senere sølvrelieff bekrefter disse. I 1737 ble det bygget et nytt hospital inntil det gamle på vestsiden. Dette vises i et meget detaljert prospekt fra 1745, som igjen speiles i et inventarium fra 1744. Igjen kan vi se at kildene utfyller hverandre, samtidig som kildene fra århundreskiftet bekreftes. Utover 1800-tallet forsvant forståelsen av bygningshistorikken. På 1930-tallet ble det gjort både arkeologiske undersøkelser og oppmåling av anlegget, som viste at dagens kirke hviler på middelalderens kirke. Det er i 2019 bekreftet at stående vegg mellom de to bygningene er fra middelalderen.

Nøkkelord: Bygningshistorie, kildekritikk, Oslo Hospital, 1700-tallet, Jakob Coning, Milter Lund, Essendrop

Abstract

The building history of Oslo Hospital: the sources complement each other

The Oslo Hospital has been an important institution and an important landmark at the entrance to Oslo since the Middle Ages, first as a Franciscan monastery and after the Reformation as a hospital, a welfare institution for the elderly and sick. The building's history is long and unclear, and the sources are insufficient and partly confusing. It is not until around 1700 that the sources begin to paint a picture of the building's history. At the same time the first visual sources of the Hospital's early appearance also appear. In order to get closer to history, it is necessary to make use of all types of sources and to compare them critically. A condition report from 1701 and a view from 1699 are the oldest of these sources. Here we read a rather disjointed description of the maintenance situation, but paired with a surprisingly detailed view from 1699 it is possible to recreate the main features of the building. A somewhat later silver relief confirms these. In 1737 a new hospital was built next to the old one on the west side. This is shown in a very detailed view from 1745, which is reflected in an inventory from 1744. Again, we can see that the sources complement each other, while also confirming the sources from the turn of the century. Beyond the 19th century the understanding of the building history disappeared. In the 1930s both archaeological investigations and measurements of the buildings were carried out, which showed that today's church rests on the medieval church. In 2019 it was confirmed that the standing wall between the two buildings is from the Middle Ages.

Key words: Building history, source criticism, 18th century, Jakob Coning, Milter Lund, Essendrop

Innledning

Fra middelalderen og helt inn i vår tid har alle som kom landeveien til Oslo sydfra, kommet veien over Ekeberg, ned langs kanten og svingt inn mot byen over Geitabru. På veien var den første imponerende bygningen og gården fransiskanerklosteret, etter reformasjonen Oslo Hospital. Oslo Hospital er i dag et større anlegg i Gamlebyen i Oslo, det er vokst frem over flere århundrer.

Oslo Hospital i 1966. Fra venstre ses den gjenreiste kirken fra 1796, gråstensbygningen fra 1736 og et hjørne av en nyere hospitalsbygning fra 1888. Hospitalets kirkegård ligger til venstre i bildet. Fransiskaneranlegget lå under selve kirken og videre østover foran kirketårnet. Foto: Harriet Flaatten/Oslo Museum. OMu A16380.

Kirken, også kjent som Gamlebyen kirke, ligger innskrevet i klosterkirken til fransiskanermunkene fra 1290-tallet. Den har vært rammet av brann og forfall og ble sist gang til dels gjenreist etter en storbrann i 1794. Gråstensbygningen i forlengelse av kirken er fra 1736, og de øvrige nåværende bygningene er kommet til i løpet av 1800- og 1900-tallet. Bygningene er gruppert rundt et lukket tun, som etter all sannsynlighet tilsvarer klosterhagen i middelalderen. I tillegg har Hospitalet hatt alle de driftsbygninger som et større gårdsbruk har krevet, og kirkegården har ligget på nordsiden av kirken ned mot Alnaelva siden middelalderen. Fra reformasjonen og i lang tid fremover var Oslo Hospital den eneste omsorgsinstitusjonen i Oslo og Christiania.

Hva kan vi vite om bygningshistorien til denne sentrale institusjonen, hvordan har hospitalet fremstått ned gjennom tiden? For historien frem til omkring år 1700 har vi stort sett bare de arkeologiske undersøkelsene fra 1930-tallet og noen spredte regnskap fra 1600-tallet å forholde oss til. Skriftlige kilder er også magre frem til da. Men fra rundt 1700 forandrer dette seg drastisk. Nå finnes et rikt skriftlig kildemateriale for Hospitalets historie. Dette gir likevel et begrenset bilde av hvorledes Hospitalet har fremstått og over de store bygningsmessige endringene som skjedde i løpet av dette århundret.

For å nærme seg et bilde av hospitalsbygningenes utvikling må vi ty til alle kilder. Det finnes prospekter, skildrerier, artefakter og kart. I hvilken grad kan de forskjellige kildene tillegges troverdighet? Og i hvilken grad kan skriftlige og visuelle kilder bekrefte og utfylle hverandre?

Kildeverdien til et prospekt må vurderes ut fra flere kriterier: kvaliteten på utførelsen, intensjonen eller oppdraget og kunstnerens profesjonalitet for å nevne de viktigste. Det samme gjelder kart. Et veikart har et annet formål enn et oppmålingskart. Skriftlighet er heller ingen garanti for presisjon. Skriftlige kilder kan i like stor grad være uklare eller preget av hensikten med nedtegnelsen og må vurderes like kritisk. Men sammenstilt kan kildematerialet tegne et visst bilde av utviklingen.

Oslo Hospital

I gammel tid lå Oslo Hospital utenfor Gamlebyen i Oslo, som en stor gård med omliggende enger og marker, med hovedveien inn til byen tett forbi og kirkegård på nordsiden. Denne topografiske situasjonen har vært ganske uendret frem til nytid.

Ved reformasjonen i 1537 ble alle klostre lagt ned og kirkegodsene ble inndratt til kronen. Oslo Hospital ble opprettet i 1538 som en mild stiftelse, etter en kongelig forordning av Christian III. Hospitalet skulle videreføre klostrenes tradisjonelle fattigomsorg.¹ Hospitalet ble lagt inn i fransiskanernes gamle kloster og kirke fra 1290-tallet. Det eldste bevarte regnskapet fra 1556 gir belegg for at Hospitalet har huset 16 fattiglemmer, syke eller svake fattige som ikke hadde midler eller familie til å ta seg av dem.² Omkring ti personer var ansatt og bodde på gården. I tillegg kom håndverkere og arbeidsfolk som ble tilkalt etter behov. Med omkring 25 faste beboere har Hospitalet vært et stort gårdsbruk. Driften ble opprettholdt av over 250 gårder, jordegods spredt over hele Østlandet, som svarte landskyld i form av naturalia. Dette var klostergods som kongen hadde inndratt under reformasjonen.

I 1567 brant Oslo i forbindelse med svenskenes tilbaketrekning under syvårskrigen, og Hospitalet ble fraflyttet. Vi vet lite om hvor ødelagt det ble eller hvor mange av bygningene og det opprinnelige klosteranlegget som nå ble ødelagt. Det var iallfall ikke beboelig. I 1580 ga kong Fredrik II et påbud om gjenreising av hospitalet.³ Hvor ødelagt var det? Vi må jo i det minste regne med at taket hadde brent, siden hospitalet ble fraflyttet. At det tok tid før det kom til reparasjoner, kan tyde på at ødeleggelsene har vært større. Men vi vet egentlig svært lite. Livet i Hospitalet foregikk iallfall nå i denne bygningen, i klosterkirkens reparerte eller gjenreiste bygning.

Driften skulle foregå noenlunde uendret gjennom 1600-tallet og helt frem til 1730-tallet, da biskop Peter Hersleb (1730-1737) tok initiativ til store endringer i hospitalets drift og bygninger. Først samlet han inn penger og fikk ominnredet

til ny kirke i 1734. Kirken ble nå menighetskirke for Oslo, altså Gamlebyen, og ble elegant innredet etter tidens smak. Denne kirken ble lagt i vestenden av hospitalsbygningen, og de omtrentlige beskrivelsene i samtiden har ført til mange vanskelige og forvanskede tolkninger. I 1736 sørget biskopen videre for at jordegodset ble auksjonert ut og at Hospitalet gikk over til kapitaldrift. Med de økte inntektene ble det rom for flere hospitalslemmer, og *Det nye hospital*, gråstensbygningen, ble bygget med sengesteder i første etasje og leilighet for presten over. Forstanderen bodde stadig i overetasjen i det gamle hospitalet, øst i hospitalsbygningen over lemmene. Hospitalet ble en rik stiftelse og vokste eksplosivt utover dette århundret.

I 1794 var det storbrann på hospitalet. Store deler av den gamle hospitalsbygningen ble bygget opp igjen omtrent fra bunnen av, nå utelukkende som kirke. Den fikk den formen den i hovedsak har i dag, en avsluttet, rektangulær bygning med tårn i østenden, sprøytehus og likhus i fløyer ved tårnet og pilarer langsmed bygningskroppen. Hovedinngangen ble fra nordsiden, da vestveggen førte inn til det nye hospitalet, gråstensbygningen. Vi har arkiver som vitner om hele denne historien. Men hva kan kildene fortelle om bygningsmassen og dens historie?

Frem til 1700-tallet finnes kun bevart noen testamentariske brev, fundasene av 1538, 1620 og 1654, informasjon om jordegods, fire regnskap fra 1600-tallet og et regnskap fra 1556. Dette eldste bevarte regnskapet gir inntrykk av 16 hospitalslemmer, men det kan ha vært flere.⁴ I regnskapet fra 1556 er det i tillegg vedlagt et inventarium. Her nevnes tolv uthus og stuer, eller funksjoner, men det går ikke frem hvor mange av disse som var i en og samme bygning eller hvilke som hadde fått plass i selve den middelalderse klosterkirken.

Håndverksbesiktigelsen av 1701

Første gjennomgående beskrivelse av Hospitalet er en håndverksbesiktigelse fra 1701, avstedkommet av hospitalsforstander Lauritz Stub, som åpenbart mente at det behøvdtes bevilgninger.⁵ Beskrivelsen fremstår for en moderne lesere som

forholdsvis usammenhengende og forutsetter egentlig forhåndskjennskap til rommenes inndeling. Den springende beskrivelsen er sannsynligvis nedskrevet på grunnlag av raske notater på stedet, eller ut fra hukommelsen, og kan inneholde unøyaktigheter også på grunn av det.

Delegasjonen har bestått av byfogd, skriver, murmester, tømmermester, glassmester, smedmester og snekkermester. Forstander Stub ledet besiktigelsen. I hele dokumentet skinner det gjennom at han har kommentert og gitt informasjon underveis.

Hospitalsforstanderens stue i etasjen over hospitalssalen beskrives først, svært detaljert, så går komiteen fra rom til rom i forstanderens leilighet og beskriver tilstanden til vinduer, dører, låser og øvner – og ikke minst nevnes det forstanderen har bekostet av egen lomme. Det var åpenbart mye som trengte reparasjon.

Deretter beskrives et stort, uinnredet loft over hospitalet og at det ligger 18 stokker bygningstømmer ved den vestre hospitalsporten. Disse skal brukes til å reparere taket der kirketårnets takrytter er planlagt og der det mangler to alen bord på begge sider. Så fortsetter besiktigelsen mer detaljert om trapper og svarer. Etter dette følger en forholdsvis knapp innførsel:

Kiercken udi Hospitalet, Indgangen findes med en dobbelt Dør, med Klinche og Kaste-Krog wed, med Heele Winduer, En stor Kachelofn og Skorsteen udj, Med 29. Sengesteder udj, hvor baade Kirchens og Hospitalets Gulf, som med Steene er belagt, findes heel brøsfeldig og wil Repareris.

Etter en kort beskrivelse av kjelleren beskrives så taket på hospitalsbygningen, som er tekket med ny tegl på nordsiden og gammel tegl på sydsiden. Bare gavlen skal, som nevnt, repareres. Det er det hele før besiktigelsen går videre til uthusene: Bryggerhus, «stolpebo», drengestue, nok et lite kammers, lade med låve øst i gården, lade nord i gården, fehus, «lidet huus til smaacreatur»,

badstue, vedskjul, trebygning av «sinchelaftverk» utenfor kirken, klokkestol på kirkegården og halve Geitabru. Det bemerkes særskilt at det nylig oppsatte plankeverket rundt kirkegården bare går rundt sør- og vestsiden og at resten er skigard. Beskrivelsen poengterer at laden med låve er øst i gården.

Hva kan vi trekke ut av besiktigelsen? De tilstedeværende er representanter for det økonomiske og driftsmessige ansvaret for hospitalet og håndverkere som representerer hvert sitt fag. Vinduernes og dørenes tilstand er veldig viktig og beskrives ofte. Det samme gjelder sikkerheten rundt ovner og piper. Det er ikke lagt vekt på å skape noen sammenhengende forståelse av rommenes størrelse eller innbyrdes forhold. Besiktigelsen er gjort utelukkende som en tilstandsvurdering, med tanke på kostnadsoverslag for nødvendige reparasjoner.

Kirken og lemmenes oppholdsområder vies egentlig oppsiktsvekkende liten oppmerksomhet i dokumentet. Det er størst fokus på forstanderens store leilighet og på uthusene som han sikkert har hatt løpende bry med vedlikehold av. Vi kan se levende for oss at forstanderen har hatt en vesentlig rolle i å føre delegasjonen rundt i anlegget og peke på de feil og mangler som interesserer ham mest. Dette siste er selvfølgelig bare spekulasjoner. Som grunnlag for å rekonstruere anlegget, kan kildeverdien synes forholdsvis svak.

Jakob Conings maleri fra 1699

Det hjelper godt å koble håndverksbesiktigelsen med et nesten samtidig maleri av Jakob Coning fra 1699.⁶

Bildet er ganske lite, bare 63x67 centimeter. Det er et idyllisk bilde, mettet med farge i tidens stil. Hospitalet ligger fredelig i et forholdsvis frodig landskap med høysåter og kvernhus i forgrunnen og befolket med noen mennesker og noen få beitende dyr. Vi ser her at det er et system av svalganger og et tillagt trappehus som kan rime med håndverksbesiktigelsen. Vi ser ikke apsis på kirken eller søndre gård på den andre siden av hospitalsbygningen. Men vi ser at brukshusene

*Jakob Coning, Christiania Hospital, 1699. Oslo Museum, OB.01004.
Foto: Rune Aakvik/Oslo Museum.*

har ligget på nordøstsiden av kirken og at veien har gått langsmed elven rundt kirkegården. Hva kan vi trekke ut av bildet, og hvor stor lit kan vi sette til det?

Jakob Coning kom fra en kjent hollandsk kunstnerfamilie og var hoffmaler i København. Hans spesialitet var portretter og prospekter. Særlig det siste var han kjent for. I 1699 var han i Norge for å lage prospekter for kong Christian V, som hadde foretatt en reise i Norge fra Christiania til Trondhjem og langs kysten sydover i 1685. Som en bestilling fra kongen, kan de vel regnes som en slags minneprospekter fra Norge. Kongen døde samme år og mye er tapt, men de bevarte bildene viser høy grad av presisjon.⁷

Gjelder dette også for hospitalet, eller har Coning her bare skapt en landlig idyll? To sammenfallende detaljer viser nøyaktigheten i det lille prospektet. De to manglende alen bord på gavlen som er beskrevet i håndverksbesiktigelsen to år senere, er godt synlige hos Coning. Det samme gjelder innhegningen om kirkegården, der det er plankeverk i syd og vest og skigard for resten. At kirkegården ikke er fremstilt med gravminner er ikke underlig. Gravminner ble først vanlig mye senere, særlig for allmuen. Vi ser at de større driftsbygningene allerede er lagt på høyden nord for kirkegården. Dette harmonerer med håndverksbesiktigelsen to år senere, omtalt ovenfor.

Almissetavle fra 1721

For å følge kronologien er neste visuelle kilde en almissetavle som har vært i bruk i Vår Frelseres kirke, altså Oslo domkirke.⁸ Den er datert 1721, men er dessverre helt uten stempeler. Ved nærmere ettersyn synes sølvplaten å være beskåret og har da vært satt inn i en ny innramning ved en senere anledning. Forelegget for motivet har vært presist, og fremstillingen er åpenbart et sølvsmedarbeid av relativt høy kvalitet. Alle detaljer stemmer overens med Conings maleri. Vi kan se at porten har samme utførelse, vi kan telle vinduer i svalgangen og i tilbygget og se at disse stemmer overens. Det har åpenbart vært et poeng at menigheten i Vår Frelseres kirke ikke skulle være i tvil om hvem innsamlingen var for.

Hva sier den, og hva vet vi? Om utøvende sølvsmed vet vi dessverre ingenting, siden stemplene må være skåret bort. Billedflaten er liten, selve relieffet måler bare 11x7 cm. Perspektivet er det samme som i Conings prospektmaleri, så vi ser ikke apsis eller sydsiden her heller. Men vi kan sammenligne med prospektet.

Gavlen er nå reparert, og klokketårnet er kommet på plass. Til skriftlig sammenligning er det nærmeste vi kommer en besiktigelse 6. september 1727, protokollført i Aker tingbok, der arbeider utført mellom 1705 og 1723 er ramset opp.⁹ Der står det at tårnet må «*beg og tjære-bredes*» hvert sjette eller syvende år, men ingenting om selve byggingen. Dette bør derfor ha skjedd mellom 1701

*Oslo Hospitals almissetavle i Vår Frelses kirke. Norsk Folkemuseum, NF.1935-0648.
Foto: Kirsti Gulowsen.*

og 1705, hvilket synes fornuftig med tanke på at vestgavlen lå naken for vær og vind. Det lille sølvrelieffet viser i tillegg at det er bygget to karnappvinduer, og det kan se ut til å være kommet til en skorstenspipe. I samme besiktigelse er beskrevet nye gulv på hospitalsloftet der to kamre har fått vinduer. Dette kan godt svare til de to karnappvinduene på loftet, selv om beskrivelsen er springende.

Den eldste beskrivelsen av tårnet som kan gi noe klarere inntrykk, er koblet til et kraftig lynnedslag sommeren 1732. Tårnet, spiret og urverket ble sterkt beskadiget og åpenbart helt ødelagt innvendig. Den nøkterne besiktigelsen den 8. august 1732 suppleres og berikes av det utførlige årsregnskapet for Hospitalet, der alle arbeider og medgatte materialer er sirlig nedtegnet:¹⁰

Udj dette Aar er Kirckens Taarn, ved et stærck tordenslag gandscke bleven sønderlagen fra det overste og ned til Taarne-foeden, saaledes, at een af Taarne-Spireene aldeles blev spoleret, de øfrige løsned, ald boord-klædningen om taarnefoeden løsned, samt Indbegningen om Taarne-Værked aldeles Ruinered med Trappen og Opgang til Taarned, Dend eene Stock, tillige med trinnene, fra øverst og til nederst sønderlagen, eendel Tægelsteener paa Taged afslagen, deels søndergaaen, hvilkedigien effter høye Øfrigheds Resolution, besigtiget og Taxation fuldkommel: er bleven Repareret og i stand ført: hvis bekostninger som følger...

Beskrivelsen av reparasjonene og materialbruken er nøyaktig. Benevnelsene er litt annerledes enn vi ville brukt i dag. Tårnet er åpenbart bygget opp som en bordkledd takrytter (kalt *tårnhuset* i regnskapet) med urverk. Over dette har det vært et blykledd spir (kalt *tårn* i regnskapet). Sammen med relieffet kan dette gi et visst bilde av tårnet slik det opprinnelig har stått. Takrytteren har båret et urverk, som vi også ser på relieffet. Selve urverket ble ødelagt under lynnedslaget. Det går tydelig frem av regnskapet at spiret har vært avkrummet mot foten.¹¹ Vi ser urverket, men noen bekreftelse på spirets avkrumning er ikke godt å se ut fra det lille relieffet.

Biskop Peter Hersleb (1730-1737) fikk på denne tiden avstedkommet salg av hospitalets betydelige jordegods, hvilket ga Hospitalet en stor kapital som ble satt til forrentning. Dette ga Hospitalet et helt annet økonomisk grunnlag og førte til modernisering av både driften og bygningsmassen. Det siste ble nå nødvendig for å romme mange flere hospitalslemmer som den nyvunne rikdommen ga grunnlag for. Kirken skulle nå ikke lenger bare betjene hospitalets lemmer og folk, men også fungere som menighetskirke for «Gammel-Byen eller Opslo» opp til Galgeberg og Ekeberg.¹² Det gamle stenalteret i apsis ble tatt ned og lemmene flyttet over i denne delen av hospitalsbygningen, samtidig som kirken ble lagt i vestenden av bygningen hvor tårnet allerede sto.¹³ Kirken var rikt utrustet med lukkede stoler for biskop og amtmann i pulpituret, embetsfolk og andre storfolk nedenfor og kirkebenker fordelt etter stand bakover med

egne stoler og benker for gårdsfolk.¹⁴ Forstanderen bodde stadig over lemmene i overetasjen.

Mellom 1736 og 1739 ble en ny hospitalsbygning satt opp i flukt med vestenden av den opprinnelige. Det er den som i dag gjerne kalles for gråstensbygningen, siden pussen er rensset av og de opprinnelige, store stenblokkene ligger åpent i dagen. Det kan tenkes at stenblokkene stammer fra den nærliggende Hallvardskatedralen som på denne tiden ble gjenbrukt, blant annet til festningsverkene på Akershus. Gråstensbygningen ble anlagt med en stor hospitalssal i første etasje og leilighet for presten i andre etasje.

Med dette ble hospitalets hovedbygning en langstrakt, massiv bygning som strakte seg fra det nye hospitalets vestvegg til det gamle hospitalets avrundede koravslutning i øst, med småhus ned til syd og driftsbygninger på tørr grunn til nordøst, øst for kirkegården.

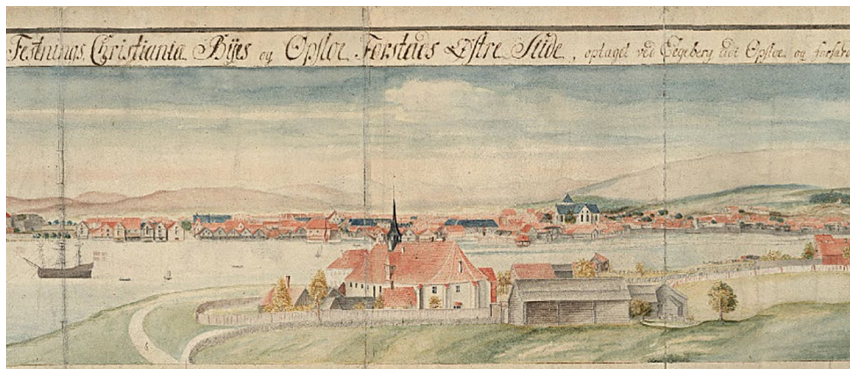
Inventarium 1744

I 1744 ble det tatt opp fullstendig inventarium for Oslo Hospital.¹⁵ Der listes først bygningene opp, så interiørene - til en viss grad. Det er egentlig lite informasjon utover dette. Først nevnes hovedbygningen, så de tilsluttede bygningene på sydsiden. Det vil si bryggerhuset, vedskjul og matbod. Deretter ramses driftsbygninger på nordøst-siden opp, dobbelt korn- og høylåve, hestestall med trev og en tjone, akkurat som i 1701.

Hovedhuset beskrives slik:

I fuldkommen Grunnmuured bygning med 2de Hospitaler udi, Derover fornødne værelser til præsten og forstanderen og kirken midt imellem.

Denne knappe beskrivelsen får først hode og hale når man forstår at det nye hospitalet er kommet til og at kirken lå lengst vest i den gamle bygningen. Men hvordan så det hele ut nå?

Milter Lund, Prospect af Aggershuus Festnings, Christiania Byes og Opsloe Forstads Østre Siide 1745. Nasjonalbiblioteket. (detalj).

Milter Lunds prospekt fra 1745

Fra året etter denne knappe inventarieopplistingen finnes et meget detaljrikt prospekt over hele Oslo med Akershus festning, Christiania og Bjørvika i bakgrunnen: «*Prospekt af Aggershuus Festnings, Christiania Byes og Opsloe Forstads Østre Siide, optaget ved Egeberg udi Opsloe og forfærdiget udi Aaret 1745 af Milter Lund, reduceret Auditeur*».¹⁶ Prospektet måler 32,5 x 217 cm og er av en utrolig presisjon. Dette har Lund brukt mye tid på, det ser ut til å være et *con amore*-arbeid. Han har stått i Ekebergskrenten, og presisjonen og detaljrikkdommen kan gi inntrykk av at han har brukt et «*camera obscura*». Et *camera obscura* er en lystett boks med et lite øye som slipper lyset inn. Dette vinduet avspeiles på bakveggen av boksen, riktignok opp ned, som en fotografisk gjengivelse. Dermed kunne presise opptegninger fra ett bestemt ståsted gjøres. For en så vidstrakt utsikt måtte Lund ha hatt flere forskjellige ståsteder, i det minste ha dreiet på et slikt *camera obscura*. Det er ikke foretatt nærmere undersøkelser av denne hypotesen. Både Ladegården, Vår Frelsers kirke, Paléet og Akershus festning er svært overbevisende fremstilt. Det er ingen grunn til å tro at presisjonen ikke gjaldt også for Hospitalet. Dette er det eldste kjente prospektet fra denne siden av bygningen, fra sør-øst.

Milter Lund (1711-1763 eller 1765) oppga å være «reduceret auditeur». En auditor var en juridisk embetsmann som ledet forhandlinger ved militære rettsaker og undersøkelser. At han var *reduceret* betyr at han var pensjonert eller forhenværende. Det siste vil være riktig for Lunds del, han var bare 34 år da han laget dette prospektet. Han hadde åpenbart svak helse, og dette prospektet kan være gjort i en rekonvalesenttid. Lund hadde ikke fullført sine teologiske studier og kom ad omveier inn i stilling som auditor. Han gikk av i 1744 og dukket opp i en ledende stilling ved Alunverket nederst i Oslo i 1748. Han ble auditor og regimentskvartermester igjen i 1751.¹⁷

Den knappe beskrivelsen i inventariet fra året før får nå sin illustrasjon. Vi ser de «*tvende hospitaler*», med det nye hospitalet lengst fra betrakteren. Kirkespiret er nå naturlig nok plassert et stykke innpå bygningen, over den gamle vestveggen til kirken. Videre kan vi også følge oppramsingen av bruksbygningene rundt hovedhuset. Inventariet fra 1744 ramser opp et bryggerhus, to vedskjul av tømmer, et bordkledd vedhus for fyringsved og to matboder. Dette kan stemme godt overens med bygningene på søndre gård, med bryggerhus med pipe lengst vekk fra hospitalsbygningen og mindre hus nærmere hospitalet med horisontale og vertikale markeringer.

Inventariet går så over til å liste opp brukshusene på nordøstsiden av hospitalet, nord for kirkegården. En tømret «*Dobbelt høe og kornlade med Loe midt udi*» tegnes praktfullt i Lunds prospekt med hele langsiden mot betrakteren, men videre rundt dette tunet er det vanskelig å skjelne noe mer spesifikt. Vi ser at skigarden som skiller kirkegården fra engene rundt, går inntil bygningene.

Tilbake til regnskapene etter lynnedslaget i 1732 faller også en annen brikke på plass. Der beskrives nemlig at et spir er ødelagt og de øvrige løsnet. Det må da menes de fire fløyene i spiret. Vi får nå også bekreftet regnskapenes beskrivelser av reparasjoner på plankegjerdet rundt tunet og skigard rundt utmark.¹⁸

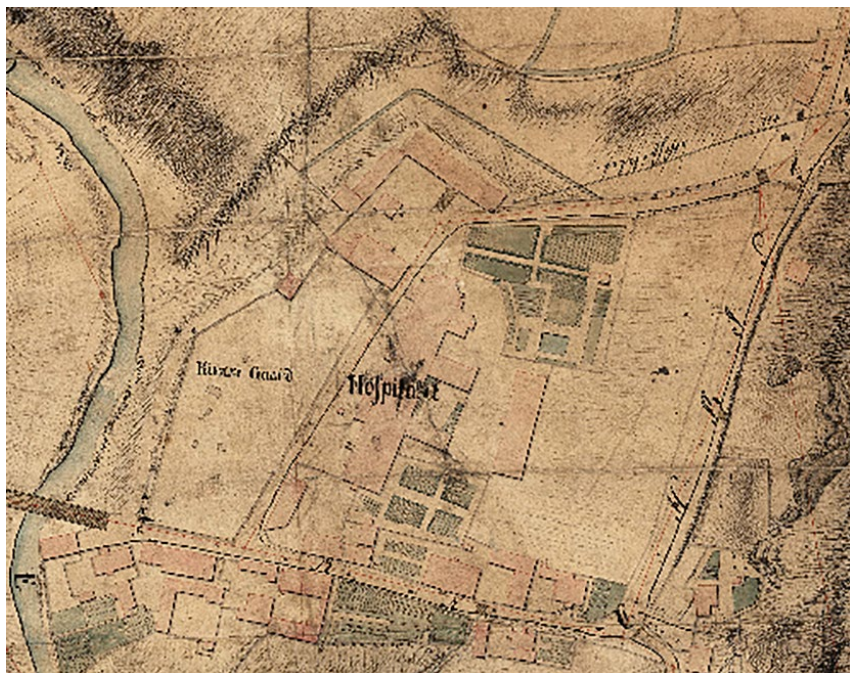
Alt i alt kan det konkluderes med at Milter Lunds prospekt er meget detaljert og at han har søkt å være så tro mot det han så foran seg som mulig, så realistisk

at tankene går til et *camera obscura*. Prospektet harmonerer med inventariet ett år før, og begge ser ut til å være kompatible med håndverksbesiktigelsen av 1701 og Conings maleri fra 1699.

Amtskart fra 1779

Amtskartet over Alunverket og en del av Oslo fra 1779 er et militært utført oppmålingskart der presisjon har vært vesentlig. Det er utført av elevene ved Krigsskolen, under ledelse av løytnant V. Berg.¹⁹

Dette er det eldste kartet som gir et presist inntrykk av Oslo Hospital. Det er samtidig det siste visuelle sporet av apsis og avtrykket av fransiskanerkirken

Kristiania amt nr 28 nord: Situations Plan nr. 2 over Allun Værket og en Deel af Opsloe. Kartverket (Norges Geografiske oppmåling) 1779. (Detalj).

inntil 1935, da arkeolog Gerhard Fischer ledet undersøkelser og arkitekt Essen-drop målte opp Gamlebyen kirke, som Hospitalskirken nå ble kalt. Hva kan vi så lese ut av kartet?²⁰ Vi ser avtrykket av hele den lange, sammenhengende bygningsmassen som utgjør hospitalet. Driftsbygningene til nordøst er på plass. Det er kommet til en større bygning tett på østenden av hospitalet. Dette må være den nye forstanderboligen som ble bygget i 1760.²¹ Vi ser støttepilarene rundt korbuen og svalgangene langs nordsiden.

Antallet pilarer rundt apsis stemmer med utgravningene i 1935, som vi skal kommet tilbake til. Antallet bygninger og disposisjonen av brukshusene nord for kirkegården følger samme mønster som tidligere og kan stemme godt overens med inventarlisten fra 1744 og Milter Lunds prospekt fra 1745, da bortsett fra ovennevnte forstanderbolig. Det er ryddet opp i søndre gård, og det er nå bygget et dollhus som sto ferdig året før, i 1778. Dollhus ble etablert rundt i Norge mot slutten av 1700-tallet for forvaring av psykisk syke mennesker. Denne bygningen sto til midten av 1930-tallet og er godt belagt.

Den dramatiske brannen i 1794

Torsdag 23. januar 1794, klokken halv fire om ettermiddagen, begynte storbrann i Oslo Hospital. De samtidige beskrivelsene er dramatiske. Brannen ødela hospitalet og forstanderens bolig som lå like inntil. En gnist fra skorstenen til det nye hospitalet antente kirketårnet rett ved, altså lengst vest i det gamle hospitalet. Det skal ha vært en voldsom vind fra vest, og taket til det gamle hospitalet tok umiddelbart fyr. Det nye hospitalet fikk noen brannskader på taket, mens det gamle hospitalet og forstanderens bolig hadde fart ille. Slottprest Pavels beså de «endnu rygende Ruiner» sammen med hospitalsprest Keyser tre dager senere, søndag, da de var til middag sammen hos biskopen.²² Vitnebeskrivelsene i Christiania Brannrett onsdag 29. januar gir levende skildringer av dramatikken og beskriver bygningene som «avbrændte». De innkalte var tjenestefolk hos forstanderen og presten, og noen lemmer. Tjenestepiken hos presten sa at bygningene var «opbrændte på nogle Muur-Rudera nær».²³

Det er vanskelig å vite hva som ble sagt eller skrevet i affekt så få dager etter, det er iallfall vanskelig å tro at en tjenestepike her har vært sitert ordrett.

Byggmester Kochs Pro Memoria 5. mars 1794

Byggmester Koch ble kalt inn for nødarbeider og å gjøre overslag over reparasjoner og gjenreisning. Han ominnredet umiddelbart det nye hospitalet så det kunne romme flere lemmer i første etasje. Presten flyttet ut fra andre etasje, og denne ble fylt med lemmer. Noen kunne også rommes i ominnredede uthus.

Koch daterte så den 5. mars et overslag, eller nærere forslag, over reparasjonsarbeidene som ville behøves.²⁴ Han gjorde en grundig beskrivelse av brannens herjinger. Den gamle hospitalsbygningen med kirke og hospital var blitt ubrukelig, det nye hospitalet ble spart, men trengte takreparasjoner.

Her argumenterte han for at det lønte seg å gjenreise på samme sted, om så bare for å gjenbruke fundamentene.²⁵ Imidlertid var veggene i god stand, bare at nordveggen hellet innover, og at det ville være en estetisk vurdering:

Auch die Mauern hin selbst sind in so weit wieder zu gebrauchen gut; nur wäre bey der Mauer der Norderseite besonders zu observieren, daß diese, obgleich stark, dennoch um ein merklicher einwärts erhängt, und daher, wenn Sie auch ihrer festigkeit halber stehen bleiben konnte, dem Auge, ein Ärgerniß geben wird; als worauf den auch Rücksicht genommen werden mögte, nemlich: wenn über Alles zu kommen wäre, warum denn nicht auch über diese Stiefe Mauer.

Videre argumenterte Koch for at kirketårnet ikke burde gjenreises i sin tidligere posisjon, nettopp på grunn av nærheten til skorstener, og at det burde reises lengst øst i bygningen og ta med seg sprøytehus og likhus til den enden. Tårnet ble da også gjenreist helt øst i anlegget slik det står i dag, flankert av sprøytehus og likhus. Dessverre avsluttet Koch sitt Pro memoria uten å gi noen vurdering

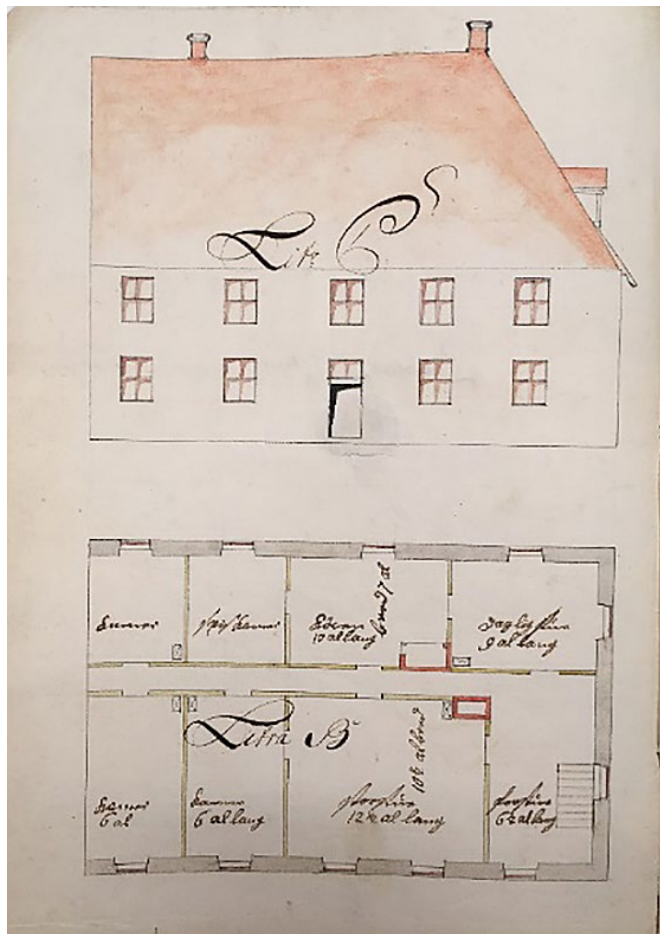
for gjenreisning av den tapte hospitalssal, han mente han hadde «zu wening local-Kenntniß» og lot spørsmålet ligge for videre refleksjon. Koch vant ikke anbudet for gjenreisning av hospitalsbygningen, det gikk til stadskonduktør og major Patroclus Hirsch.²⁶

I byggeregnskapet fra 1795 er murmester Hessler betalt for «hvelvingernes nedbrydning over alle Winduer» og «oprætning af de gl. muure». Samtidig er tømmermester Hartmann betalt for «Kirckemurenes ombrydning med Skruer».²⁷ Det ser åpenbart ut til at en del mur kunne reddes, og at en del måtte brytes ned. Det må ha vært brannskader på vestveggen av den gamle hospitalsbygningen, med påfølgende utbedringer, uten at dette spesifiseres.

Ole J. Damms undersøkelser: Nytt kildemateriale kommer for dagen

Kirken slik den står i dag sto ferdig i 1796, med andre ord er den forkortet med omkring 20 meter. Med tiden gikk den opprinnelige koravslutningen i glemmeboken, og det nye hospitalet var ikke nytt lenger. Hospitalet med kirken lå fredelig og landlig til ved innfarten til Gamlebyen og Christiania, med kirketårn med vakkert tårnur. Anlegget må ha fremstått som en idyll. Det var et yndet motiv for prospekter, skisser og akvareller av vekslende kvalitet. Det snek seg etter hvert inn en forestilling om at det nye hospitalet fra 1737 var bygget ved gjenreisningen av hospitalet i 1580, sannsynligvis på grunnmurene etter den gamle klosterkirken.²⁸ Disse misforståelsene ble publisert og gjentatt utover 1800-tallet og er gjort rede for av Ole J. Damm, Hospitalets forstander fra 1921 til 1946.²⁹ Han har vært historisk interessert og gjorde grundige arkivstudier.

Damm var den første til å bestride den forvrengte forestillingen av bygningshistorien og se på muligheten for at klosterkirken hadde ligget lengre mot øst. På 1930-tallet skulle Hospitalet anlegge park øst for kirken, og Hospitalet bekostet arkeologisk utgraving ved arkitekt og arkeolog Gerhard Fischer som

Båtzmans kontrakt for bygging av Det nye hospitalet, 1736.

Foto: Kirsti Gulowsen

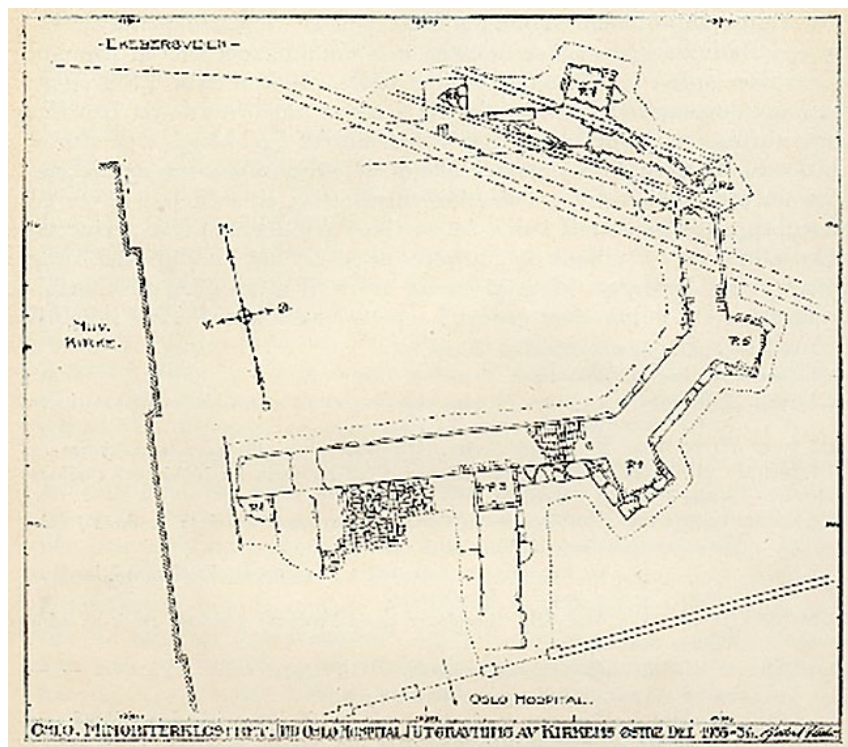
hadde holdt på med undersøkelser i Gamlebyen siden 1928. Fischer bemerket selv at han hadde tegnet klosterkirken feilaktig senest i 1932 og at denne misforståelsen derfor var gjengitt i *Kristianias historie bind 3* som nettopp var kommet ut.³⁰ Med Damms arkivundersøkelser kom mange fakta om hospitalsbygningens historie frem i dagen.

Byggmester Gabriel Bätzmans kontrakt fra 1736

Forstander Damm pløyet altså kildene i Statsarkivet i Oslo. Der fant han byggmester Gabriel Bätzmans kontrakt for bygging av Det nye hospitalet, datert 22. oktober 1736. Til den detaljerte kontrakten lå en vakkert lavert tegning av Det nye hospitalet med grunnplaner for hver etasje. Det må ha vært en åpenbaring for den iherdige forstanderen!³¹ Dermed var det konstatert at Det nye hospital, i dag omtalt som gråstensbygningen, var bygget på 1730-tallet. Tegningen og kontrakten sier en ting til, nemlig at Det nye hospital skulle sluttes til hospitalskirken uten selvstendig skillemur. Den skulle altså legges inntil kirken og bygges med tre vegger. Damm var likevel låst i feillesningen av de eldre og upresise kildene som kan gi inntrykk av at det var bygget en helt ny kirke i 1734. Derfor var han nå overbevist om at avtrykket av middelalderbygningen, eller 1580-bygningen, i sin helhet lå øst for den gjenreiste kirken fra 1796, nettopp fordi denne var en gjenreisning av en selvstendig kirkebygning fra 1734.

Arkitekt Gerhard Fischer og arkitekt Wilhelm Essendrop

I 1935 skulle altså Gerhard Fischer grave i forlengelsen av kirken for å se om fotavtrykket til klosterkirken var det samme som for dagens anlegg, eller om det fantes noe spor etter eldre murrester. Han bemerket at hans murundersøkelser av selve kirken ikke hadde gått videre langsmed gråstenshuset, med andre ord at han ikke utelukket at denne lå på middelaldermurer. Han gjorde noen undersøkelser langsmed yttermuren til nord og innvendig i hospitalskirken ganske langt mot øst. Det ble funnet noen forband, omganger med original middelalder teglstensmur og gråstensmur. Den viktigste oppdagelsen var utgravningen av middelalderkirkens flerkantede kor med pilastre, som strekker seg omkring 20 meter østover fra dagens kirketårn i forlengelse av kirken. Det har vært gjort noen undersøkelser av veggene i senere tid, men ingen systematisk undersøkelse av hele kirkens vegghistorie.

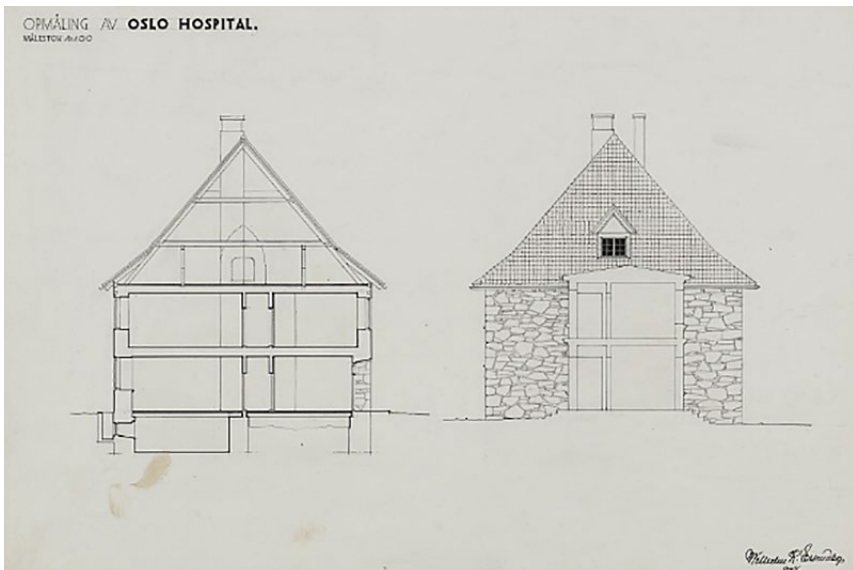
Fischer, Minoriterklostret (nu Oslo Hospital) Utgraving av kirkens østre del 1935-1936 (i Semmingsen (1939)).

Forstander Damm ville i tillegg avkle kirken det nygotiske interiøret som var kommet til omkring 1880, etter at Oslo ble en del av Christiania i 1878 og kommunen overtok driften av kirken. Han ønsket å få gjenskapt kirken fra 1734 slik den hadde fremstått i all sin prakt. I den anledning ble arkitekt Wilhelm Essendrop engasjert. Essendrop målte opp hele kirken. Det kunne nå påvises at murenes tykkelse og rommets lett avtagende bredde løp sammenhengende gjennom kirken og ut gjennom middelalderkoret som nylig var avdekket.

Konklusjonen av alle undersøkelsene var at dagens kirke ligger oppå middelalderkirken og at gråstensbygningen, det nye hospitalet, er fra 1737. Den mellomliggende fellesveggen ble ikke problematisert og heller ikke at det åpenbart ble funnet rester av middelaldersk mur, muligens også i kirken.³² Dette kan synes underlig på oss i dag.

Middelalderkirken stadfestes

Essendrop hadde også vært engasjert for ombygging og oppussing av gråstenshuset på 1920-tallet. I den forbindelse målte og tegnet han opp hele bygningen. Han observerte på gråstenshusets loft at det var en spissbuet, gjenlukket vindusåpning i veggen mellom kirken og gråstenshuset som han avtegnnet. Denne er godt synlig også i dag. I 1580 ville man ikke ha laget en stor, spissbuet vindusåpning i vestveggen av en ny hospitalsbygning. Dette må være vestveggsvinduet i den middelalderske fransiskanerkirken.

Essendrop: Vestgavlen sett fra gråstenshuset, uten dato. Riksantikvarens arkiv.

*Vestgavlen sett fra gråstenshuset, 2019.
Foto: Anders Amlø / Riksantikvaren.*

I forbindelse med nye planer for Oslo Hospital ble det i 2019 avholdt seminar i hospitalet der eksperter fra Riksantikvaren, Norsk institutt for kulturminneforskning og Byantikvaren var til stede. De visuelle sporene ble bekreftet sammen med tydelige brannmerker og sot øverst på gavlen, og Oslo Hospitals kirke kunne stadfestes som automatisk fredet etter Kulturminneloven, der både grunnmurer og vestveggen fra før 1537 kvalifiserer for status som automatisk fredet.

Konklusjon

Kildene til Oslo Hospitals bygningshistorie er mange og til dels motstridende eller uklare. Gjennom en kritisk sammenstilling av noenlunde samtidige visuelle og skriftlige kilder har det vært mulig å skape et visst bilde av utviklingen av bygningsmassen. Samtidig har det vært mulig å se at kildene bekrefter og utfyller hverandre, slik at kildematerialet som helhet virker konsistent. Dette gjelder særlig for 1700-tallet når det endelig blir et visst tilfang på skriftlige og visuelle kilder. Dette var en periode med store omstillinger ved Hospitalet og som endte i den tragiske brannen i 1794.

Kunnskapen om Hospitalets bygningshistorie gikk for en stor del tapt i løpet av 1800-tallet, og denne ble først undersøkt igjen på 1930-tallet. Arkeologiske undersøkelser kunne da stadfeste at fransiskanernes kirke og dagens kortere kirke er innskrevet i samme grunnmur og at middelalderkirkens koravslutning ligger i forlengelse av dagens kirke. Det ble også bekreftet ved kildesøk at dagens gråstensbygning er den samme som det nye hospitalet som ble bygget i 1737.

For få år siden ble det fornyet interesse for Oslo Hospital. Da skulle det ved nærmere øyesyn vise seg at veggen mellom gråstensbygningen og kirken bærer klart vitnesbyrd av å være fra middelalderen og ikke postreformatorisk. Dette var også opptegnet, men ikke problematisert i 1935.

Ved en kritisk sammenstilling av tilgjengelig kildemateriale av forskjellig karakter har det her vært mulig å komme et skritt nærmere et bilde av bygningshistorien til Oslo Hospital.

Noter

- 1 Fundas 1538. Norske Rigsregistrarer I: 55. Den tidligste historien er godt beskrevet av Ingrid Semmingsen (Semmingsen 1939).
- 2 Oslo Hospital, Regnskap (1556).
- 3 Kongebrev 1580. Norske Rigsregistrarer II: 388.
- 4 Oslo Hospital, Regnskap 1556.
- 5 Forklaring 1701.
- 6 Coning 1699.
- 7 Østby 1969: 49-60; Weilbach: 1994; Aubert: 1900.
- 8 Almissetavle 1721.
- 9 Aker tingbok 34: 112b.
- 10 Aker tingbok 34: 121a; Oslo Hospital, Hovedregnskapsbok 1724-1755: 172a-173b.
- 11 «Blyed saa vel oven om Taarne-spidsen som nederst paa kandterne, hvor Taarned krummer sig, var aldeles spoleret og hentæred» (ibid. 173a).
- 12 Semmingsen 1939: 89; Rescripter 1660-1813: 575.
- 13 Oslo Hospital, Hovedregnskapsbok 1724-1755: 244a.
- 14 Gulowsen 2015: 82; Oslo Hospital, Kirkeregnskap 1752-1797.
- 15 Oslo Hospital, Hovedregnskapsbok 1724-1755: 465a-479a.
- 16 Lund 1745.
- 17 Finne-Grønn 1932: 219-220; Berg 1948: 110.
- 18 Oslo Hospital, Hovedregnskapsbok 1724-1755: 350a.
- 19 Amtskart 1779.
- 20 Brendalsmo 2015: 226.
- 21 Semmingsen 1939: 169.
- 22 Pavels 1866: 131-132.
- 23 Christiania Brannrett 1794: 212, 213.
- 24 Koch 1794.
- 25 Koch 1794: §3.
- 26 Semmingsen 1939: 191-192.
- 27 Oslo Hospital, Byggeregnskap 1796: Bilag 4.
- 28 Lange 1856: 446; Collett 1893/1909: 25-26; Svendsen 1851: 26-27.
- 29 Damm 1935: 57-58.
- 30 Fischer 1939: 143.
- 31 Bätzman 1736.
- 32 Fischer 1939: 147-149; Hauglid/Enger 1939.

Referanser

Litteratur:

- Aubert, A. (1900). Jakob Coning og hans norske prospekter. *Morgenbladet* 7/4-1900. http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digavis_morgenbladet_null_null_19000407_82_229_2
- Berg, A. (1948). Alunverket. *St. Hallvard* 26, 1948, 105-116.
- Brendalsmo, J. (2015). Er Oslo Hospitals kirkegård en fortsettelse av fransiskanerkirkens gravplass? *Viking, Norsk arkeologisk årbok* LXXVIII, 221-238.
- Collett, A. (1893/1909). *Gamle Christiania Billeder*. Cappelen. 2. utgave, 1909.
- Damm, O. J. (1935). Oslo Hospital og Oslo Hospitals Kirke. *St. Hallvard* XIII, 57-74.
- Fischer, G. (1939). Minorittenes Hus i Oslo. *Oslo Hospitals Historie*. Semmingsen m.fl., 1939, 131-149.
- Finne-Grønn, S. H. (1932). Spørsmål og svar. *Norsk slektshistorisk tidsskrift*, III, 219-220.
- Gulowsen, K. (2015). Gamlebyen kirke – Guds hus for hospitalslemmer og kondisjonerte i gamle Oslo». *Tobias* 24, 80-83.
- Lange, C.C.A. (1856). *De norske klostres historie i middelalderen*. Tønsberg Forlag/Christiania.
- Pavels, C. (1866). *Biskop Claus Pavels' Autobiographi*. Cappelen. <https://www.nb.no/items/56688557697218533a07f4cda0f2cd94?searchText=claus%20pavels>
- Semmingsen, I., Fischer, G. & Berg, A. (1939). *Oslo Hospitals Historie*. Aschehoug. http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2016090948078
- Svensden, B. (1851). *Oplysninger angaaende saavel nedlagte som de nu ibrug værende Kirker i Christiania Stiftsprovsti*. Christiania (Opfostringshusets Bogtrykeri).
- Weilbach (1994). *Kunstindeks Danmark & Weilbachs kunstnerleksikon*.
- Østby L. (1969) *Med kunstnarauge. Norsk natur og folkeliv i biletkunsten*. Samlaget. http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2007073004079

Visuelle og skriftlige kilder

- Aker tingbok 34: Aker sorenskriveri, Tingbok 1724-1729. Statsarkivet i Oslo, SAO/A-10895/F/Fb/L0034.
- Almissetavle (1721): Oslo Hospitals almissetavle i Vor Frelzers kirke. Norsk Folkemuseum, NF.1935-0648. <https://digitaltmuseum.no/011023164770/kolleksamler>
- Amtskart (1779): Kristiania amt nr 28 nord: Situations Plan nr. 2 over Allun Værket og en Deel af Opsloe, 1:1000, Amtskartsamling, Lt. V. Bang, 1779. Kartverket (Norges Geografiske Oppmåling). <https://kartverket.no/om-kartverket/historie/historiske-kart/soketreff/mitt-kart/?mapId=1275>
- Amlo (2019): Foto fra befaring i gråstensbygningen, 2019. Foto: Anders Amlo, Riksantikvaren.

- Bätzman (1736): Oslo Stiftsdireksjon, Kontrakt signert Bätzman, Biskop Hersleb og Stiftamtman Benzon 22.10.1736. Statsarkivet i Oslo, SAO/A-11085/K/Kb/L0002/0007. <https://media.digitalarkivet.no/view/213906/9>
- Christiania Brannrett (1794): Christiania Brannrett Rettergang, Forhandlingsprotokoller, 1782-1798. Statsarkivet i Oslo, SAO/A-10855/F/Fa/L0002.
- Coning (1699): Jakob Coning, prospect. Oslo Museum, OB.01004. <https://oslobilder.no/OMU/OB.01004>
- Essendrop (uten dato): Essendrop, Oppmålingstegning av gråstensbygningen. Riksantikvarens arkiv.
- Forklaring 1701: *Forstander Stubs forklaring, Håndverksbesiktigelse*. Riksarkivet, Danske Kanselli, Skapsaker, EA-4061/G/L0013: Tillegg til skapsakene, 1689-1702, 315-320. <https://media.digitalarkivet.no/view/66056/265>
- Fundas 1538: Lange, C. A. (1861). *Norske Rigsregistranter I*, 55: http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2017061207087
- Hauglid/Enger (1939): *Innberetning om funn av middelalderse murverk i Gamlebyen kirke Oslo, Undersøkt 27. september 1939* ved magister Hauglid og bygningskonservator Enger. Riksantikvarens arkiv, RAKV-S-6224-D-Da-Da03-0007-0014-0001.pdf, 30.
- Koch (1794): Koch, *Pro Memoria*, Oslo stiftsdireksjon, Stiftelser – pakkesaker. Statsarkivet i Oslo, SAO/A-11085/K/Kb0002/010. <https://media.digitalarkivet.no/view/213909/6>
- Kongebrev 1588: Petersen, S. og Lundh, O. G. (1863). *Norske Rigsregistranter II*, 387-388: http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2018062548003
- Lund (1745): *Prospect af Aggershuus Festnings, Christiania Byes og Opsloe Forstads Østre Siide, optaget ved Egeberg udi Opsloe og forferdiget udi Aaret 1745 af Milter Lund, reduceret Auditeur* http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digifoto_20221125_00022_blds_01731_justert
- Oslo Hospital, Byggeregnskap (1796): Oslo Hospital Byggeregnskap. Oslo Byarkiv, A-10422/R/Rq0001/001
- Oslo Hospital, Hovedregnskapsbok (1724-1755): Oslo Hospital Hovedregnskapsbok. Oslo byarkiv, OBA/A-10422/R/Raa/L0001.
- Oslo Hospital, Kirkeregnskap (1752-1797): Oslo Hospitals Kirkes årsregnskap. Oslo byarkiv, OBA/A-10422/R/Rk/L0001.
- Oslo Hospital, Regnskap (1556): Jørgen Madsen: *Intekt paa hues Deiill Ind er kommidtt landskijldtt och thed som er giiffuidt och kiøbt tiill Hospitjals behoff thette her aar 1556. 44 bl. Her også: Tett effiherskriffne Inventarii anamidhe iegh Iohan aff Ioren Matzo paa the fattighes vghne vtij hospittalen Anno 1556*. Nasj.bib. Ms.fol. 364. <https://www.nb.no/items/085c8beb04e6c5599ad45d3b603533e3?page=0&searchText=Oslo%20hospital>
- Rescripter 1660-1813: Wessel-Berg, Fr. A. (1841). *Kongelige Rescripter, Resolutioner og Collegial-Breve for Norge: Tidsrummet 1660-1813*, I. Cappelen, Christiania.